

Pastoraat en transcendentie.

Interview met prof.dr. R.R.Ganzevoort

Arjen Velema

Published in: *Kernvraag* 133, 2005, 49-58.

Dit themanummer van Kernvraag gaat over Geestelijke Verzorging en cultuur. In dat verband komt de vraag aan de orde naar 'transcendentie'. Waar wij zoiets als transcendentie nog tegenkomen in onze cultuur. Vandaar dat de redactie besloot om ook een theoloog en wel een pastoraal-theoloog te vragen naar zijn ervaringen en inzichten.

Dr. Ruard Ganzevoort is praktisch-theoloog en als hoofddocent verbonden aan de Theologische Universiteit Kampen, een van de predikantsopleidingen van de Protestantse Kerk van Nederland. Sinds 1 februari is hij deeltijd hoogleraar pastorale theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Het interview vond plaats begin februari.

--

Professor Ganzevoort, allereerst, gefeliciteerd met uw benoeming aan de VU. Graag wil ik met u een gesprek voeren over pastoraat en wat daarmee samenhangt. Maar laten we eerst een terreinverkenning maken. Veel theologen stellen dat God hoe langer hoe meer uit het zicht verdwijnt. Is dat waar en is dat ook merkbaar in de theologische bezinning?

De vooronderstelling roept al heel wat vragen op. Verdwijnt God werkelijk uit het zicht of is dat wat mensen zoeken, verlangen, ervaren tegenwoordig anders gelabeld. Er zijn ook allerlei signalen dat er weer een ervaring van religie of van God of weet ik wat is. Alleen buiten de oude kaders.

Ik heb een hele tijd gewerkt met de theorie van de secularisatie waarvan iedereen van uit ging: het wordt allemaal steeds minder, de kerken worden minder, de betrokkenheid wordt minder, de religiositeit wordt minder. De laatste jaren hoor je steeds vaker stemmen, zeker vanuit de wetenschap dat misschien de secularisatietheorie toch niet helemaal klopt en dat we misschien veel meer te maken hebben met een proces van deinstitutionalisering. Dat betekent dat religie niet meer binnen de instituten een plek heeft maar naar buiten is getreden.

En dat zou verklaren of beter passen bij de ervaring dat je op allerlei plekken tegenwoordig die religie ziet terugkomen in een heel brede zin. Dat kan specifiek over God, Goden enz. gaan, maar ook op het niveau van zingeving wat misschien veel meer aards, menselijk niet persé heel erg religieus gekleurd maar iets er tegenaan..

Betekent dit dat de mens per definitie religieus is? Zelfs ongeneeslijk, zoals iemand als H.M.Kuitert beweert?

Nou dat weet ik niet, dat is een denken vanuit de binnenkant, vanuit de binnengroep zal ik maar zeggen. Zo van wij religieuze mensen wij verklaren dat iedereen dat is, ook die mensen die zeggen dat ze het niet zijn.. Dat vind ik altijd een beetje riskant. Maar mensen zijn wel bezig met de kernvraag vanuit hun leven. Wie ben ik, waar kom ik vandaan, waar ga ik naar toe, wat moet ik hier, wie ben ik met anderen, alle fundamentele vragen. Dat zijn ook de vragen die in de religie centraal staan.

Heeft die herwaardering van de religie ook de nodige invloed op de theologie?

Ja zeker, je zou de dogmatici moeten vragen hoe daar nu echt inhoudelijk over gedacht wordt, maar er is heel veel gaande over de vraag: "hoe kun je nou over God spreken in een atheïstische wereld?". Dan niet zo zeer in dat iedereen atheïstisch is maar dat ons hele denken in de moderne wereld eigenlijk geen ruimte laat voor zoiets als God. Hoe kun je dan nog zinvol over God denken.. dat is een hele centrale vraag binnen de theologie.

Binnen de praktische theologie, met name in het pastoraat, zie je dat het veld van de geestelijke verzorging een hele grote rol gaat spelen. Dat heeft precies daarmee te maken dat pastoraat klassiek ingevuld werd binnen het kerkelijke kader en geestelijke verzorging veel meer buiten het kerkelijke kader. Met die verschuiving zou je kunnen zeggen dat pastoraat richting geestelijke verzorging ook gaat over het zoeken naar hoe je omgaat met die wereld waar je niet meer expliciet zo makkelijk over God kunt spreken. Dat zijn allemaal dingen die doorwerken binnen de theologie.

Zijn dat ook vandaag de belangrijkste thema's in de praktische theologie?

Een van de belangrijkste thema's is hoe je die expliciete taal van bijvoorbeeld het christelijke geloof verbindt met de impliciete taal van alle zingeving levensbeschouwing enzovoort.

Iedereen is bezig met iets of doet wel ergens aan. Er moet toch iets zijn. In elke soapserie zie je dat er een bepaald levensbeeld is van waar het om te doen is in het bestaan. En heel veel van die beelden en van al die rituelen die er zijn hebben te maken met een christelijke traditie ergens op de achtergrond. Nu hoe verbind je die twee, die expliciete taal van de traditie en de impliciete taal van de wereld om ons heen. Dat is een van de centrale vragen.

Een andere centrale vraag in het vakgebied is: Wat we doen met de thema's van, laat ik zeggen, recht en onrecht. Alles wat met traumatisering en geweld te maken heeft is een hele centrale vraag en een hele centrale vraag is: breed genoeg diversiteit, man en vrouw, blank en zwart, arm en rijk, alle verschillen die we tegenkomen.

Nog even naar die vraag naar de verbindingen, het zoeken naar de taal en rituelen. Zijn daar modellen voor gemaakt in de praktische theologie waar op een of andere manier meer een antwoord te geven is of een zoekontwerp te maken?

Er zijn beginnetjes en dat wordt dan bijvoorbeeld genoemd publieke theologie. Waar het dan niet zo zeer gaat om de theologie van binnen, binnen de kerk, maar veel meer om de vraag hoe je religie plaatst binnen de samenleving die niet langer christelijk is. Die modellen verschillen nog al. Het eerste is missionair gericht, zo van van wij hebben iets te verkondigen in deze wereld, wij willen bijvoorbeeld binnen de geestelijke verzorging uiteindelijk mensen in contact brengen met het christelijke geloof, dat model.

Het tweede model is wat meer iets impliciet, wij christenen geloven dat we iets bij te dragen hebben aan de discussie, zonder dat iedereen zich moet bekeren, maar we geloven wel dat onze wereldbeeld daar ook iets in te bieden heeft Een bijdrage aan het gesprek.

Een derde die is nog impliciet zou kun je zeggen. Dat zegt: in wezen gaat het om religie of levensbeschouwing dat zien we overal. Vanuit onze traditie hebben we overal aanzetjes voor die we ook kunnen gebruiken maar of mensen nou wel of niet geloven dat is ons om het even, we willen gewoon meedenken in het brede kader. Dat zijn verschillende gradaties in hoeveel je van uit je eigen traditie meebrengt in dat publieke debat.

Je ziet dat ook in de politiek weer opkomen, de vraag naar waarden en normen en de verankering daarvan.

De grote vraag daarbij is of die verankering nog gevonden kan worden en hoe je dat doet in een samenleving die steeds pluraler geworden is. Dan ga je naar een grootste gemene deler toe of toch naar een soort west europees christelijke traditie. Het is een ingrijpende vraag, we komen daar niet zomaar uit.

Goed, we hebben nu wat aan terreinverkenning gedaan. Als het nou om transcendentie gaat hoe is dan de verbinding te leggen vanuit al die verschijnselen die je ziet en de pogingen om verbindingen te maken? En welke rol speelt transcendentie daarin?

Allereerst wat is transcendentie? Dit is een wezenlijk vraag omdat ik daar op een probleem loop en dat is dat transcendentie vaak gezien wordt als een plek of een tijd of een persoon ergens daarbuiten.

Dat is een soort lokalisering van hier of daar. Dat is mij te statisch. Ik kan er niet goed mee uit de voeten. Ik denk zelf veel meer in termen van in dynamische transcendentie. Dat wil zeggen dat ons bestaan grenzen heeft en die zijn er tussen jouw en mij, die zijn er tussen mij en de tijd. En wij zijn voortdurend bezig met grensoverschrijdingen, ik ga van hier naar daar. Ik stap uit mijn eigen wereldje in een ander wereldje. Dat gebeurt wanneer je naar een ander land gaat, dat gebeurt wanneer je ouder wordt en in een andere tijd terechtkomt, wanneer je iemand ontmoet. Er zijn voortdurend grensoverschrijdingen. Dit zijn transcenderende momenten. Transcendentie betekent letterlijk zoiets als grensoverschrijding. Als je er op die manier over denkt dan is dus de transcendentie van het goddelijke wel

een paar treden hoger dan de transcendentie van het gaan naar een ander land, maar er zitten ook een bepaalde parallellen in. Het feit tussen mij en die andere situatie of een ander die ik ontmoet of die andere ervaring die ik opdoe, daarin ga ik de grens over en het over gaan van die grens, dat doet het hem. Ik constateer daar twee richtingen in. De eerste is een transcendentie van buiten naar binnen, wat vroeger genoemd werd de openbaring, God die komt tot ons. Maar het is ook een moment als iemand mij aanspreekt met 'Ik hou van je' dan stapt iemand als het ware van buiten af over de grens mijn leven binnen.

Maar het kan ook dat iemand met geweld mijn leven binnen dringt, dat is een transcendentie van buiten naar binnen. En dat zijn de overschrijdingen die mijn leven veranderen. De ene richting van buiten naar binnen. De andere richting is een transcendentie van binnen naar buiten. En dat is iets wat je tegenwoordig heel veel ziet juist in het vlak van religie en levensbeschouwing dat mensen allerlei acties ondernemen om als het ware van binnen naar buiten de grenzen te overschrijden.

Je ziet het bij rituelen dat zijn handelingen waarmee we op de een of andere manier iets oproepen van die transcendentie ervaring, we stappen een ander wereldje binnen met dat ritueel. Je ziet het in de magie die op allerlei manieren weer terug komt. Je ziet het in televisie series, jongeren die bezig zijn met allerlei esoterische zaken enz. Wat pogingen zijn met die transcendentie om te gaan. Je ziet het met de opkomst van de evangelische beweging, waar ook heel sterk die ervaringsdimensie in de transcendentie een rol speelt. Allerlei pogingen die grens te overschrijden naar het goddelijke toe. Dat is hoe ik met het begrip transcendentie omga, dat maakt het dus ook mogelijk in allerlei dingen die gewoon gebeuren, in de rituelen en in de hele populaire cultuur mensen bezig te zien met met transcendentie.

Een vraag daarbij, staan deze fenomenen naast elkaar? Het maakt enig verschil naar mijn gevoel of je in een liturgie ervaringen opdoet van heling of dat je dat met behulp van esoterische zaken doet. Is alles een pot nat, hoe kijkt u daar tegenaan?

Nee, daar komt dus de taal weer aan de orde. De verbinding tussen de impliciete taal die in dit soort transcendentie processen aan de orde is en de expliciete taal volgens de christelijke traditie die geeft daar ruimte aan. Maar stelt ook grenzen, dit kan nog wel en dat niet meer. Puur beschrijvend kan ik dat allemaal naast elkaar zetten. En vervolgens de vraag stellen: hoe verbind het zich dan met die traditie, met die gemeenschap waar je in staat. Dat is een voortdurende strijd.

Waarop ook verschillende antwoorden gegeven worden, zelfs in de loop van een mensenleven.

Ja zeker, de antwoorden zijn afhankelijk van de soort vraag die je stelt. De normatieve vraag: is dit allemaal nou allemaal acceptabel, kun je ethisch stellen: is dit nu goed voor mensen, of dogmatisch: is het wel waar of klopt het met zijn traditie. Je kunt er heel verschillende antwoorden hierop geven

We hebben nu het begrip transcendentie wat uitgewerkt. Graag ga ik nu naar het thema pastoraat. Een van de fundamentele taken van de kerk, ook van geestelijk verzorgers is om

mensen bij te staan en te steunen in dagen van verdriet en vanouds noemt men dat pastoraat, letterlijk het berder zijn voor elkaar. Wat verstaat u onder het pastoraat?

Ja ik zou het moeten weten hè als pastoraal theoloog. Ik weet er niet zo'n mooie definitie voor maar de kern waar het om gaat bestaat uit twee dingen: het ene is dat in het pastoraat het verhaal van deze mens centraal staat en het tweede is dat in het pastoraat de verbinding gelegd wordt met het verhaal van God.

Die twee aspecten. Het centraal stellen van dit verhaal van deze ene mens is het verschil tussen pastoraat en andere vormen van kerkelijk werk, het preken, de catechese enz.

Daar gaat het ook over het verhaal van God en het verhaal van mensen, maar niet zo gefocust op deze specifieke mens. Vervolgens, die verbinding met het verhaal van God is het onderscheid met andere vorm van hulpverlening. Daar gaat het wel over deze ene mens maar niet persé over het verhaal van God. Die twee brandpunten, het verhaal van deze mens en het verhaal van God dat is voor mij kenmerkend voor het pastoraat.

Is pastoraat hetzelfde als geestelijke verzorging?

Het hangt af van wie de vraag beantwoordt. Ik moet hem nu beantwoorden. Mijn collega in Kampen die Geestelijke Verzorging doceert is van mening dat er twee werkelijk verschillende benaderingen zijn, waarbij het pastoraat vooral kerkelijk is en vooral door de theologie bepaald moet worden. En geestelijke verzorging vooral maatschappelijk is en door de antropologie gestuurd. Ik zie dat verschil niet zo groot. Ik zie wel dat er een verschil in context is binnen de kerk en buiten de kerk, maar die mensen in die contexten gaan steeds meer op elkaar lijken. Er kan natuurlijk wel verschil zijn, Amsterdam of het oosten van het land. En de ene kerk is natuurlijk wat strikter of strenger dan de andere maar over het geheel genomen moet je zeggen dat de mensen binnen die kerk ook leven in een wereld vol fragmenten. Die kijken naar dezelfde programma's op de televisie, ze leven dezelfde leven met werken en sport en hobby's en internetten. Met alles erop en eraan.

De gedachten van die scheiding, dat je bij het pastoraat uitgaat van hetzelfde levensbeschouwelijke kader als je gesprekspartner en dat je bij geestelijke verzorging uit mag gaan van verschillende levensbeschouwelijke kaders die vind ik niet zo overtuigend. Je kunt het ook anders zeggen: als geestelijke verzorging betekent dat je uitgaat van het levensbeschouwelijk kader van je gesprekspartner dan zullen we in de toekomst meer en meer, ook in het pastoraat, moeten werken op de wijze van de geestelijke verzorging.

Vroeger was er eerst pastoraat binnen de kerk en dat hebben we naar buiten geplaatst. Zo is de geestelijke verzorging ook ontstaan, in het ziekenhuis, in het leger enz. Daar waar mensen niet konden participeren in de godsdiensttoefening, ontvingen ze de mogelijkheid om binnen hun eigen kader hun religie te belijden. Met alle verschuivingen in de cultuur is dat nu een eigen verhaal geworden omdat de kerkelijke basis, ook inhoudelijk, uit het zich verdween. Dat zelfde proces zou

zich nu weer moeten terugvertalen naar binnen de kerk. Ook daar zal het pastoraat steeds minder kunnen uitgaan van een vanzelfsprekende levensbeschouwing.

Dat betekent dat de pastorale theologie wellicht ook wat zou kunnen leren van de ervaringen die door geestelijke verzorgers worden opgedaan?

De pastorale theologie wel. De kerk niet zo snel ben ik bang.

Waarom niet?

Omdat degenen die het in de kerk het voor het zeggen hebben. Dat zijn vooral toch de dominees en de geestelijken, een zal ik maar zeggen, veel beperkter leven leiden dan hun gemeenteleden. De gemiddelde dominee ziet alleen binnen zijn werk voor christenen, maar het gemiddelde gemeentelid ziet een groot deel van de week alleen maar niet-christenen. En dat betekent dat het gemiddelde gemeentelid veel meer behoefte zal hebben aan de winst van de geestelijke verzorging in bijvoorbeeld de krijgsmacht dan de gemiddelde dominee. Daar zit in verschil in perceptie.

Dus daar zou een stevig gesprek gevoerd kunnen worden?

Ja, en ook een langdurig gesprek. De kerk heeft altijd wel de neiging om zichzelf op te sluiten. En dat is een handicap.

Laten we nog wat stilstaan bij het pastorale gesprek. Geestelijke Verzoekers en pastores voeren gesprekken met mensen maar dat zijn geen gesprekken die 'ins Blauwe hinein'. Men is aan het werk, men oefent zijn/haar vak uit. Graag nodig ik u uit om over de structuur van het pastorale gesprek reflecteren.

Ja, over het gesprek en wat daarmee samenhangt wordt wel veel nagedacht maar het is niet echt geprofessionaliseerd. Je ziet in de verschillende vakgebieden dat men aan allerlei protocollen moet voldoen. Dat is in het pastoraat niet zo. En in zekere zin gelukkig maar. Iets van de waarde van het pastoraat is juist dat er over vrije ruimte gecreëerd wordt. Het moet uiteraard geen koffiepartij worden. Verheule gebruikt hier een mooie term voor: terreurvrije ruimte. Hij heeft het dan over de terreur van de dwang, wat vooral van buitenaf komt, maar hij heeft het ook over de terreur van de onbenulligheid. Ook daar moet je het gesprek voor beschermen, dat is de taak van de pastor of van de geestelijke verzorger.

Er zijn een aantal aanzetten wat betreft die structuur. Die komen vooral uit allerlei andere hulpverleningsvormen. Het laatste wat ik tegenkwam was de theorie van de korte gesprekjes. Er zijn natuurlijk heel veel momenten dat je even 10 minuten iemand spreekt, na een dienst, op de gang of weet ik wat. En daar kan je dus niet een uitgebreid therapeutische sessie van maken. Maar hoe doe je het dan wel? Hoe kun je ook in die hele korte gesprekjes iets zinvol bijdragen, een korte injectie geven in het verhaal van die ander. Dat is een benadering.

Waar ikzelf graag mee werk is een wat gestructureerde benadering waarin je in principe een stuk of vijf gesprekken met iemand voert, niet ellenlange sessies. Je pakt een specifieke vraag bij de kop, je bent daar een paar gesprekken mee bezig

en je rond het ook weer af. Dat zijn allemaal geen schokkende methodes, ze komen allemaal gewoon uit de breedte van de hulpverlening. En heel basale structuur is dat je het gesprek opent, elkaar leert kennen en een bepaald vertrouwen opbouwt. Dat je de centrale vraag die aan de orde is met elkaar verkent. Dat je zoekt of daar een soort verbinding is of een doorkijkje naar het verhaal van God en dat je het ook afrondt.

Het klinkt nu heel simpel zoals ik het nu zeg, maar het vraagt ervaring. Wat ik mijn studenten vaak zeg: je moet eigenlijk drie dingen doen in een gesprek. Waar je voortdurend mee bezig bent is dat je registreert wat er gebeurt, dat kan zijn wat mensen zeggen, wat ze doen. Het kan zijn wat de gevolgen bij je zelf oproept. Er zijn allerlei dingen die je waarneemt, dat is een.

Het tweede is: je moet het analyseren, d.w.z. dat je probeert in beeld te krijgen: wat is eigenlijk de vraag waar het over gaat? Maar ook wat speelt hier nu psychologisch of sociaal of wat speelt hier in religieuze zin. In die analyse kom je tot een soort, zeg maar, diagnose. Niet het mooiste woord, maar die analyse zegt wel iets over het centrale probleem: waar het hier overgaat, is dit of dat. Vervolgens kom je tot een soort visie, wat zou ik hier nu mee kunnen doen. Zoals de arts op een gegeven moment zegt, hier is een pilletje nodig.

En dan komt het spannendste punt, want je kunt niet zomaar de ander jouw analyse opdringen. De kunst waar het juist om gaat, omdat je praat over zingeving in het existentiële domein al die dingen meer, de kunst waar het vaak om gaat is de analyse zo op een symbolische niveau weer terug te geven dat die ander daar iets mee kan. Dat kan zijn dat je zegt van: als iemand thuis is in de bijbelse tradities kan je zeggen, het doet me denken aan het verhaal van.... Dat is geen toevallige greep, maar omdat je tijdens het gesprek je analyse hebt gemaakt weet je wat er aan de hand is en waar je naar toe zou willen. En om iemand in die richting een stapje verder te helpen bied je dat verhaal aan. Dan herkent hij zich ook. In veel gesprekken doen pastores dat vaak al op intuïtief niveau, zeg maar, dat is prima, maar het is mijn taak om dat intuïtieve niveau expliciet te maken.

In pastorale theorieën maar ook in psychologische theorieën kom je nog wel eens de term 'disclosure experience' tegen. Wat is dat en welke rol speelt de pastor daarbij, als zulke ervaringen al plaatsvinden?

Ze vinden plaats. Het heeft alles te maken met die transcendentie waar ik het over had. Het is de beweging van buiten naar binnen. Het heeft ook alles te maken met, met wat ik net zo over dat symbolische teruggeven, dat symbolische niveau, daar wil ik de mensen aanspreken. Ik wil ze niet een diagnose aanbieden, zo van we hebben geconstateerd dat u dat en dat heeft, nee ik wil ze een symbool lading aangeven waar ze mee verder kunnen. Bijvoorbeeld: ik wil iemand graag het gevoel geven, als basis houding, dat ze er gewoon mag zijn. Ik heb het idee dat ze dat nodig heeft, dat is haar de centrale vraag. Hoe kan ik haar dat bieden. Ik kan het haar niet letterlijk geven, zo werkt dat niet, maar ik kan wel een setting creëren waarin ze dat iets kan ervaren. Nu dat betekent om te beginnen dat ik dat zelf moet belichamen, ik moet haar via mijn aanwezigheid, via mijn ruimte, het

contact dat ik met haar opbouw, iets van die ervaring aanreiken. Het kan ook zijn dat ik daar bepaalde verhalen voor gebruik, het kan ook zijn dat ik haar bepaalde opdrachten meegeef. Je kunt jezelf ook een stukje van die ervaring toe eigenen. Ga maar tekenen hoe jij wilt dat de wereld eruit ziet.

Er zijn heel veel verschillende vormen die je gebruikt om iemand als het ware iets te laten ontdekken wat hij nog niet ontdekt heeft. Dat is die disclosure. Wanneer mensen dat ervaren als van buiten komend, dat het gegeven wordt, kunnen ze dat ook als een religieuze disclosure zien. Dat is iets wat ik van God krijg. De pastor heeft daarin een soort symbool functie. Hij is iemand van God. Met die rol moet je spelen. Je moet je er niet op laten voorstaan want dan gaan er allerlei dingen fout. Maar als het zo werkt kun je het wel gebruiken om iets van die disclosure mogelijk te maken. Vooral, lijkt me, door met symbolen te spelen.

Dat roept bij mij een volgende vraag op. Blijkt uit onderzoek dat pastoraat nu ook helpend is voor mensen? U heeft zelf een groot onderzoek gedaan naar copingmechanisme jaren geleden al.

Dat is niet helemaal het onderzoek geweest. Wel kwam er een aantal verhalen in voor van mensen die ook pastorale hulp gezocht hadden. Wat uit het onderzoek bleek o.a. was dat de sociale context heel erg belangrijk is bij het omgaan met ingrijpende levensgebeurtenissen. Nu dat was al bekend. Waar ik ook naar gekeken heb hoe is, hoe zich dat vertaalt in zingeving en geloof en ook op dat punt bleek dat die sociale context van belang is.

Je kunt ook verwachten dat dat geldt voor pastorale hulp. Dat komt niet zo uit in het onderzoek. Er is trouwens op dit gebied niet heel veel effectmeting gedaan. Er is wel nu een onderzoek gaande naar de competentie van de pastor. Dat is bijna afgerond. Daar vraagt de onderzoekster aan predikanten, wat denk je nu eigenlijk wat je competentie is als je een pastoraal gesprek hebt.

Een van de vragen is: Wat denk je wat de mensen daaraan hebben? Hoe denk je dat ze zich voelen? Hetzelfde is gevraagd aan de gesprekspartners en aan de hulpverleners. Daar blijkt wel uit dat mensen een bepaalde verwachtingen hebben en dat die verwachtingen gebaseerd zijn op hun ervaringen. Er is te weinig onderzoek gedaan naar echte effectmeting van het pastoraat maar dat mensen zich daar gesteund door voelen, dat ze daardoor ook iets ervaren van een religieuze dimensie, is aannemelijk. Bijvoorbeeld wanneer men ervaart, ik voel me geheiligd. Dat is misschien niet helemaal het goede woord, maar wel geeft het aan dat mensen op een of andere manier in zo'n contact soms zich aangeraakt voelen door het heilige, door God.

Het is een spanningsveld. Ik heb ook wel vragen bij de vraag hoor. Zeker in de geestelijke verzorging is een van de beleidsvragen of je het effect kunt meten en wat nu de bijdrage is van deze tak van sport aan het geheel van de organisatie? Dat is een relevante vraag. Die mogen beleidsmakers ook stellen, maar het is ook een riskante vraag. Want je kunt niet alles vertalen in geld of inzet of ik weet niet wat. Datzelfde geldt natuurlijk voor de hele militaire organisatie, ook uit de inzet daarvan kun je niet rechtstreeks afleiden hoeveel effect het gehad heeft op de

wereldvrede om het maar zo te noemen. Dus er zit iets gevaarlijks in de vraag van, wat is nu het effect.

Het is wel een interessant punt om te kijken hoe pastoraat gaat, of mensen in gesprekken kunnen helen en of er iets van genezing optreedt van de geestelijke blessures en trauma's.

Op een bepaalde manier kan dat gebeuren in ieder geval. Kijk, het lijkt mij wel dat je op het moment dat je daarvan het doel maakt, je aan het instrumentaliseren bent en dan weet ik niet meer of het nog werkt. Juist als je praat over transcendentie, als je praat over die symbolische dimensie, dat kan je niet te zeer tot een instrument maken. Het werkt wel, maar het werkt juist omdat het niet hoeft te werken.

Wat denkt u dat in de toekomst van pastores verwacht wordt bij de uitoefening van het ambt? We hebben het eerder gehad over de vraagstelling van transcendentie, de cultuur waarin we leven, de pastorale gesprekken, de disclosure experience....

Ik denk dat pastores heel erg speels moeten worden in de zin van: in staat om tussen de verschillende talen en werelden heen en weer te springen. In staat om dat wat ze, bijvoorbeeld als ze zondags op de kansel staan in klassiek christelijke taal zeggen, vervolgens te ontdekken wanneer ze zondagavond of maandagavond naar een reclameblok op de televisie te kijken en wanneer ze dinsdagmiddag een gesprek hebben met iemand die problemen heeft. Dat ze in die verschillende werelden kunnen functioneren en dat ze verbindingen kunnen leggen tussen het impliciete en het expliciete. Dat ze weten om te gaan met iemand die met een Pinkster achtergrond komt of iemand die nooit wat met religieuze taal doet en alleen maar in bedrijfsmatige termen denkt of wanneer ze een fundamentalistische moslim spreken. Dat lijkt me de uitdaging voor pastores, hoe kun je in die fragmentatie van werelden adequaat heen en weer gaan tussen die talen.

Bent u hoopvol gestemd als u kijkt wat er gebeurt in de kerken of bij de opleidingen of bij de onderzoeken die u heeft gedaan?

Er gebeuren hele goede en ook hele mooie dingen. Ik verwacht dat de rol van de kerk kleiner zal worden nog. Ik hoop dat de kerk daarin ook, nog wat meer dan nu, een bepaalde bescheidenheid zal opbouwen. Ik denk ook dat de kerk zich op een aantal punten gewoon uit de markt prijst in de wereld waarin we leven en waar de religie zich naar buiten verplaatst, als de kerk niet meegaat is dat jammer voor de kerk. Maar daar buiten zul je zien dat mensen hun eigen weg vinden.

Wat ik jammer vind dat daar buiten, zullen we maar even zeggen, dat er gewoon heel veel onzin verkocht wordt. Heel veel charlatans, allerlei religieuze rotzooi, wat mij betreft. Dat wil niet zeggen dan ik het als fenomeen niet interessant vind, maar er zit zoveel bij dat niet doordacht is en waarbij de wijsheid van de traditie gewoon in een klap overboord gegooid wordt. Daar kunnen we nog wel eens heel kritisch over doordenken met elkaar.